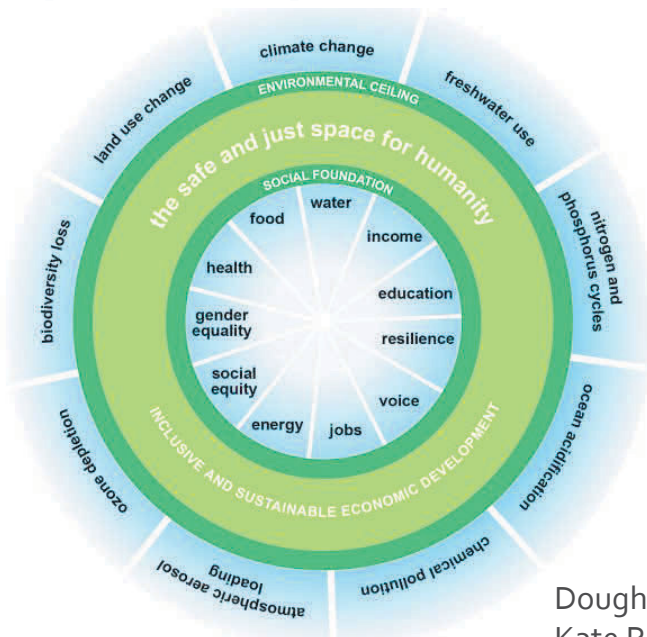

Pleidooi voor een eerlijker en duurzamer voedselsysteem

Niet één definitie van duurzaamheid en van een 'duurzaam' landbouw-voedsel systeem: politiek vraagstuk

Doughnut economy
Kate Raworth 2018

Big Bold Questions (BBQ's)

Als we èn voedselzekerheid èn gezonde natuur èn schoon milieu èn stabiel en koeler klimaat èn betaalbaar en gezond voedsel aanbod èn goed betaalde en blijve boeren, willen dan:

Welk landbouw of voedselsysteem past daarbij?

- Structuur (omvang veestapel, gewasarealen)
- Intensiteit (beesten, stikstof, mest per hectare)
- Ruimtelijk ordening (scheiden/verweven met urbaan, natuur)
- Voedsel keuzes (vrijheid of dwang)
- Gedeeld toekomstbeeld (democratisch proces)
- Transitie beleid (subsidies, uitkopen, risico dragen)

Wat kan Nederland alleen?

Biologische landbouw

*"Dit is uw land is een pleidooi voor **niet te grote familiebedrijven** met **'bijna biologische'** landbouw en in elk geval veel minder intensief, waar **kwaliteit erkend en betaald** wordt door consumenten".*

Verhaallijn

- Boze boeren en stikstofcrisis
- Milieu en natuurproblemen
- Eigenaardigheden Nederlandse landbouw en voedselsysteem
- Vragen tot zover
 - Crisis Nederlands landbouw-voedsel systeem?
 - Naar een betere toekomst
 - De positie van biologische landbouw

Den Haag, 1 oktober, grootste boeren demonstratie in de geschiedenis

29 mei, 2019; Uitspraak RvS verbiedt alle stikstof emitterend projecten

Judge: Dutch nitrogen policy in violation of European nature legislation

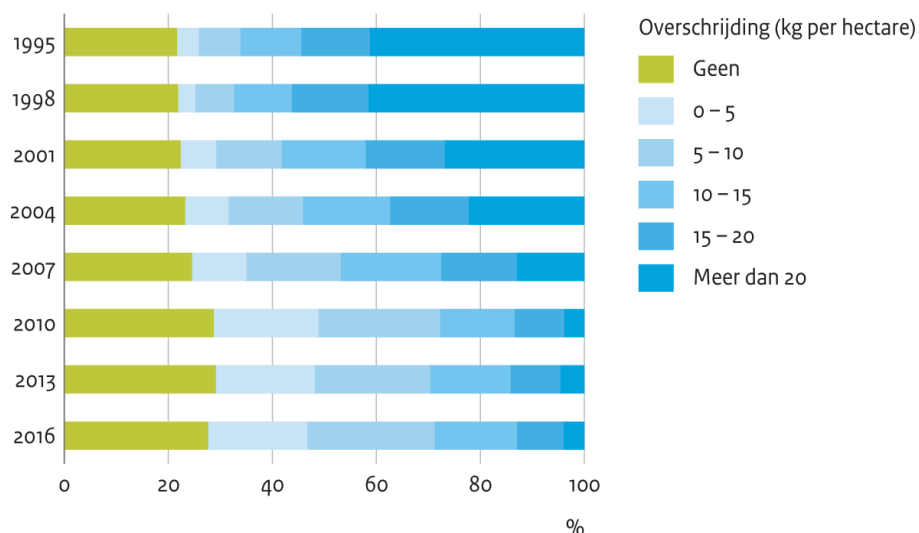
2019-5-29 17:52:42

Dutch nitrogen policy is contrary to European nature legislation, the Council of State ruled on Wednesday. The ruling of the highest administrative court can have far-reaching consequences for construction projects in the vicinity of nature reserves.

DIUL voor BBL | 030320

Overschrijding kritische depositiewaarde natuur op land

Bron: RIVM

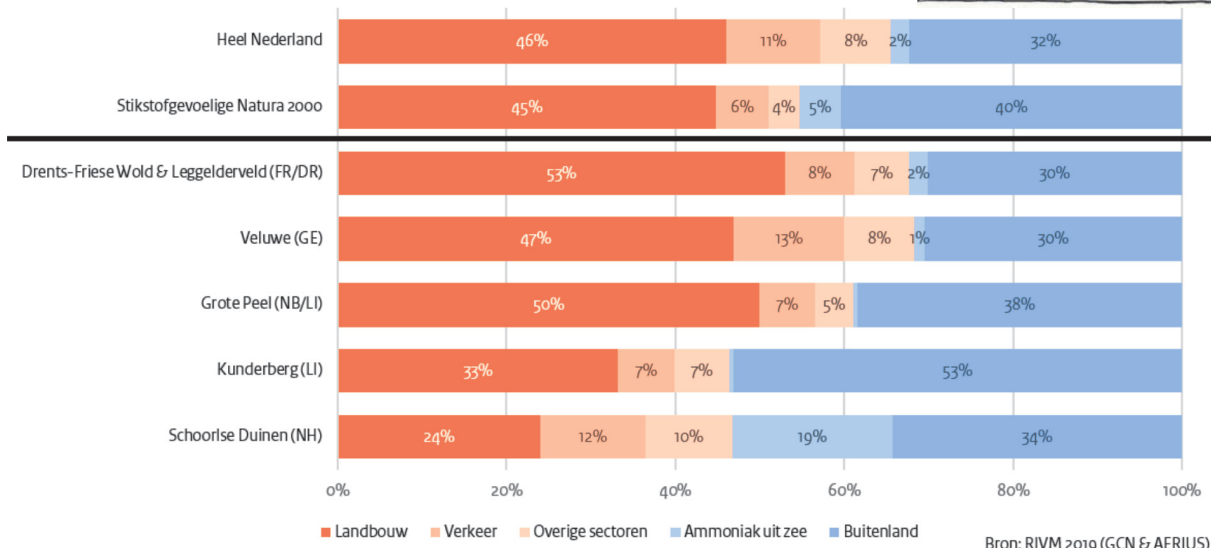
WUR/apr19
www.clo.nl/nl204504

DIUL voor BBL | 030320

Herkomst stikstofdepositie

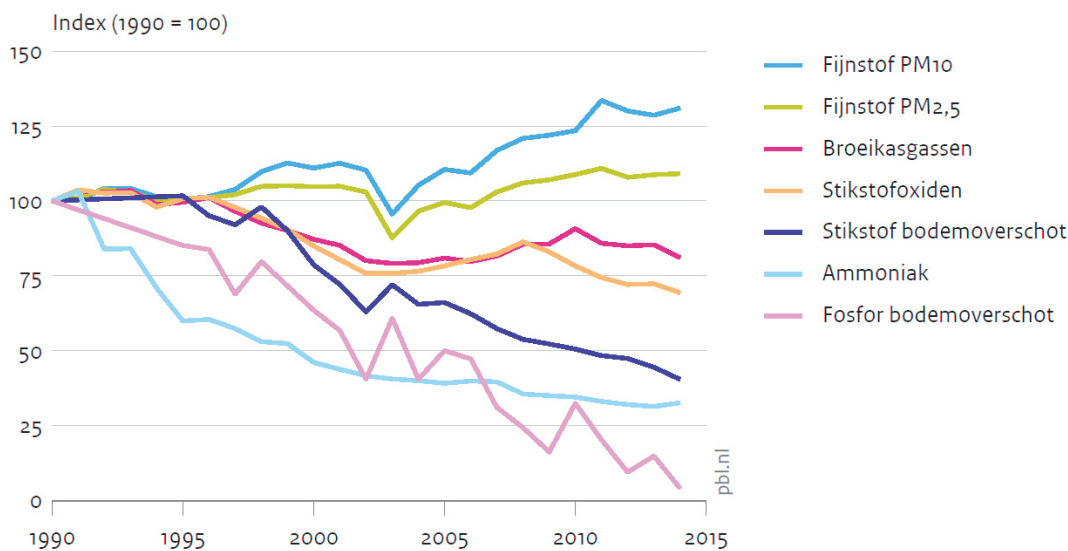

Herkomst stikstofdepositie voor verschillende gebieden

Landbouw steeds schoner maar in de aard "lek als een mandje"

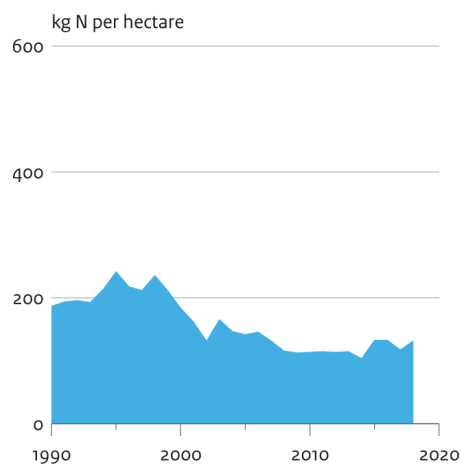
Milieudruk door landbouw

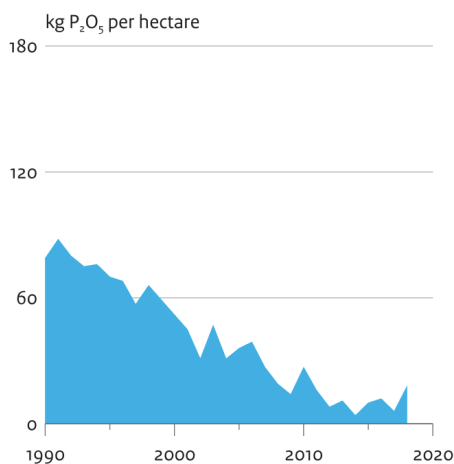
Nationaal fosfaatoverschot laag bijna evenwichtsbemesting

Overschot stikstof en fosfaat op landbouwgrond

Stikstof

Fosfaat

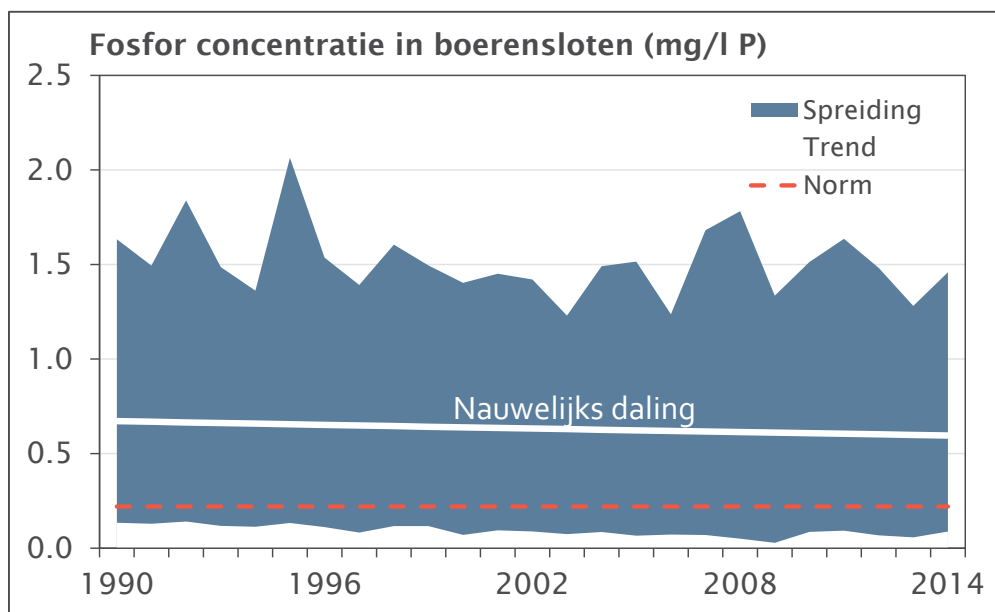

Bron: CBS

CBS/feb20
www.clo.nl/nlo09320

11

Doelen KRW 2027 onhaalbaar *Geen zicht op oplossing eutrofiëring*

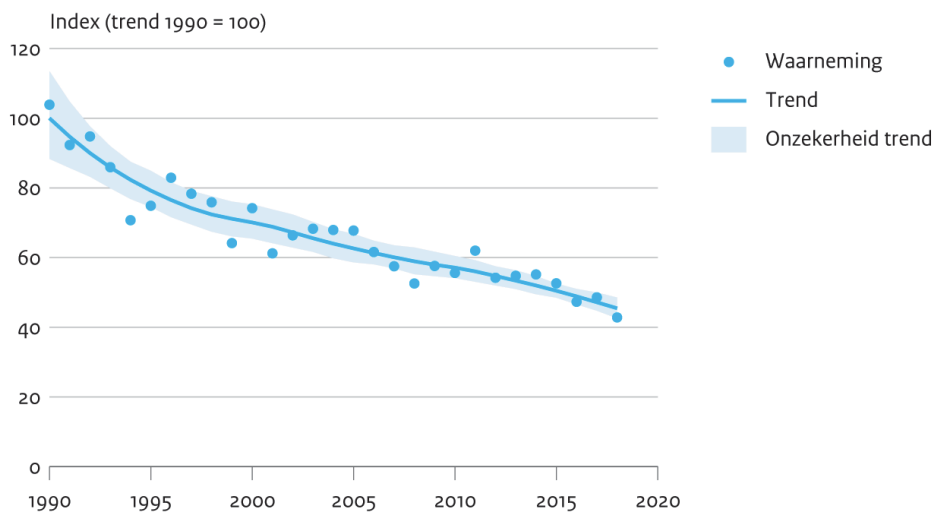

DIUL voor BBL | 030320

12
Bron PBL, Deltares

Vogels, zoogdieren en vlinders in agrarisch gebied kelderen

Fauna in agrarisch gebied

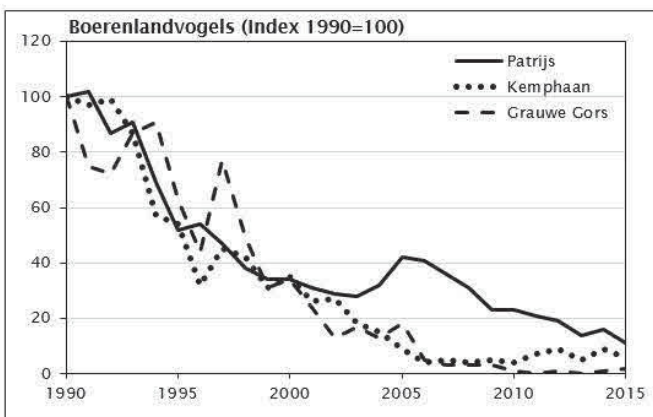
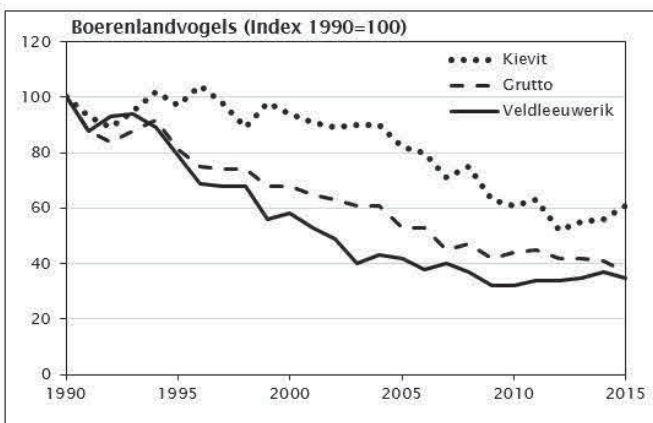

Bron: NEM (Soortenorganisaties, CBS)

DIUL voor BBL | 030320

CBS/nov19
www.clo.nl/nh158004

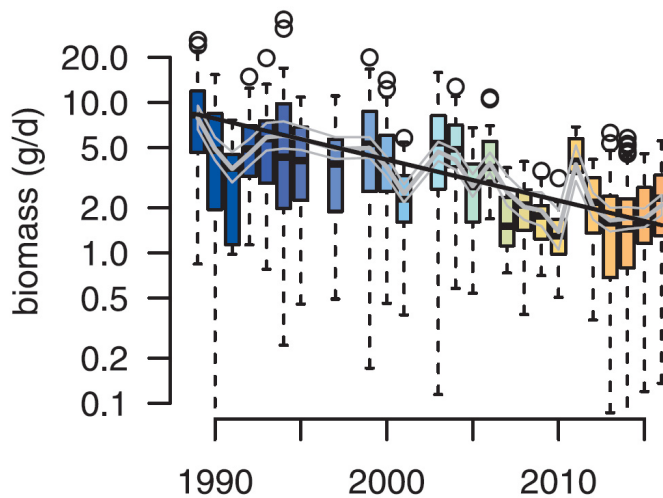
13

DIUL voor BBL | 030320

14

Totale biomassa vliegende insecten met >75 % afgenomen sinds 1990 over 27 years in Duitse natuurgebieden

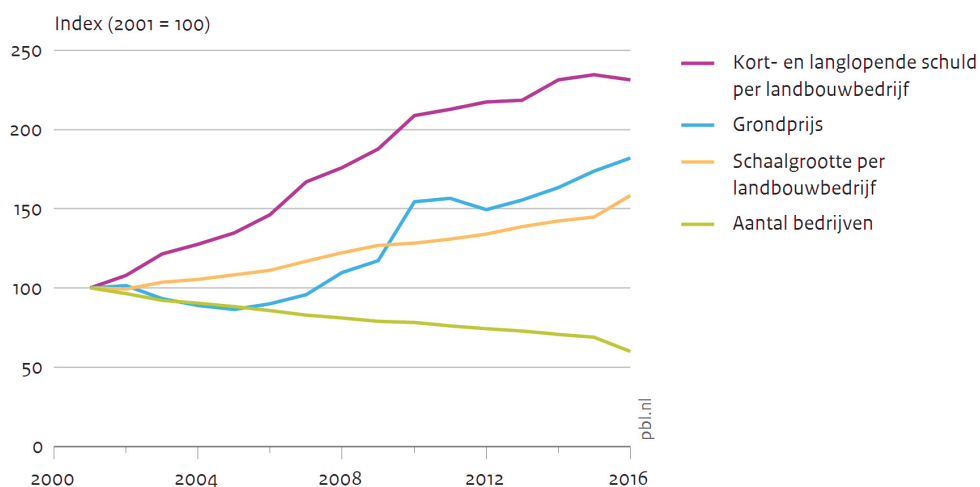
- Deelverklaring afname populaties insect etende vogels (Kievit)?
- 75% niet verklaard! Pesticides, habitats
- Ruimtelijke scheiding landbouw en natuur niet effectief?

DIUL voor BBL | 030320

Hallmann et al. 2017. PlosOne¹⁵

Dominante trends

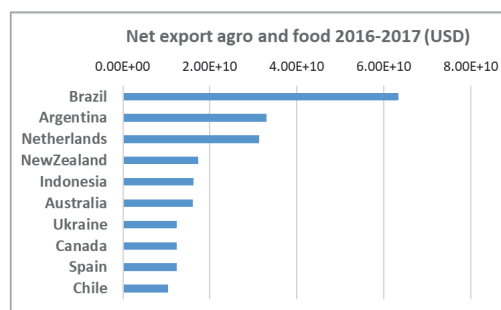
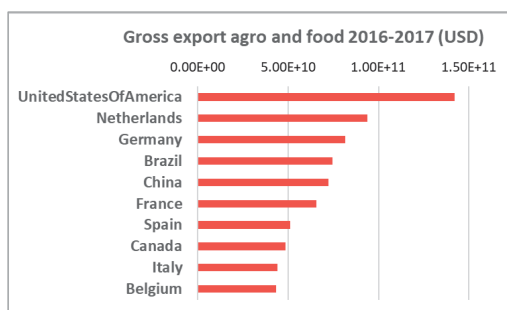
Samenhang grondprijs, schuld per landbouwbedrijf, schaalgrootte en aantal bedrijven

Bron: Wageningen Economic Research Agrimatie

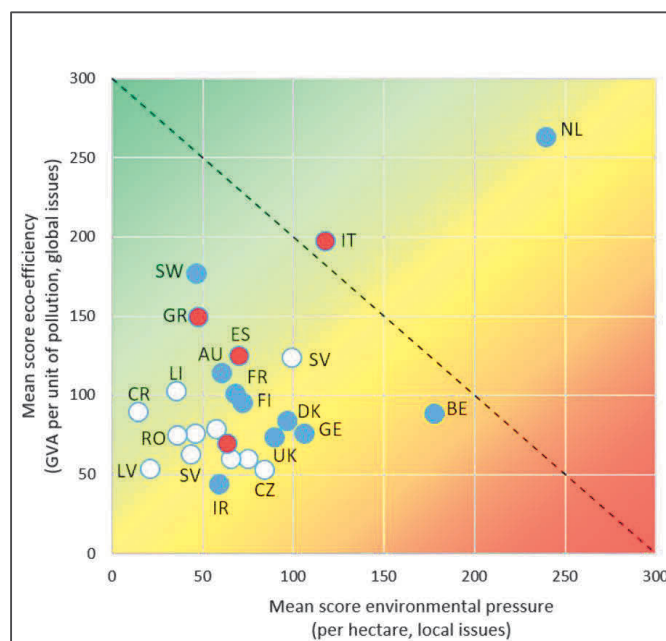
Nederland nr2 bruto en nr3 netto export

	Stock/volume 2015			Share of NL	
	World	EU28	NL	World	EU28
Population (x10 ⁶)	7418	507	17.0	0.23%	3.35%
Land area (10 ⁶ ha)	12733	423	3.38	0.03%	0.80%
Agricultural land (10 ⁶ ha)	4775	179	1.80	0.04%	1.01%
Cropland (10 ⁶ ha)	1391	119	0.81	0.06%	0.68%
Grassland ¹ (10 ⁶ ha)	3384	59	0.98	0.03%	1.65%
Nitrogen use (10 ⁶ t/y)	115	11.3	0.2	0.17%	1.70%

Nederlandse landbouw in EU meest eco-efficiënt en meest vervuilend

Verdiende euro's gedeeld door de som van vervuiling plus gebruik van grondstoffen

Milieudruk per hectare

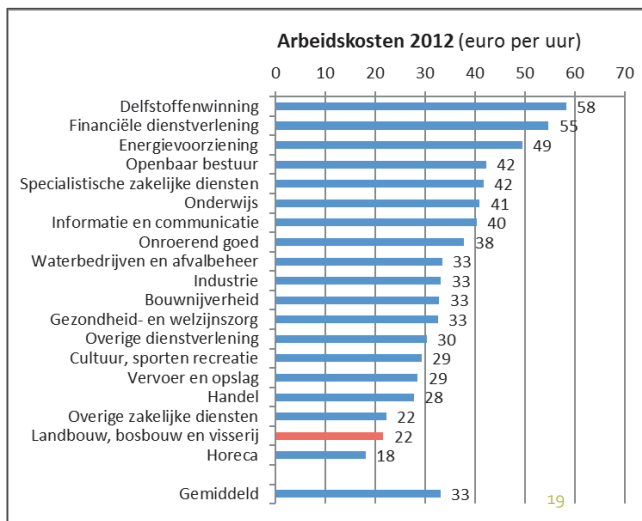
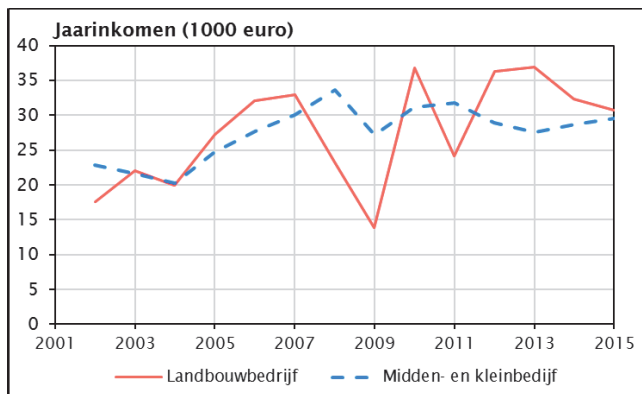
Bedrijfsinkomens landbouw

- Gemiddeld op MKB niveau
- Grote schommelingen
- Akkerbouwer > melkveehouder > varkenshouder

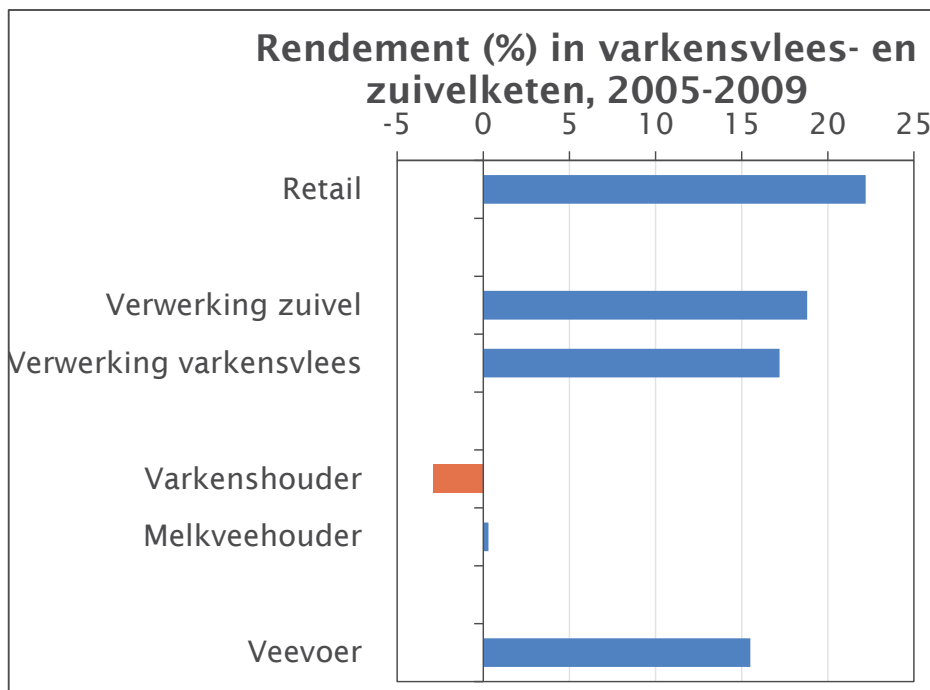
- Helft veehouders onder armoedegrens
- Uurloon laag
- 20% miljonairs is boer obv vermogen
- Melkveehouder: waarde 3 miljoen; omzet 3 ton, inkomen 30 mille

DIUL voor BBL | 030320

Bron Agrimatie; CBS

Het rendement zit niet bij de boer

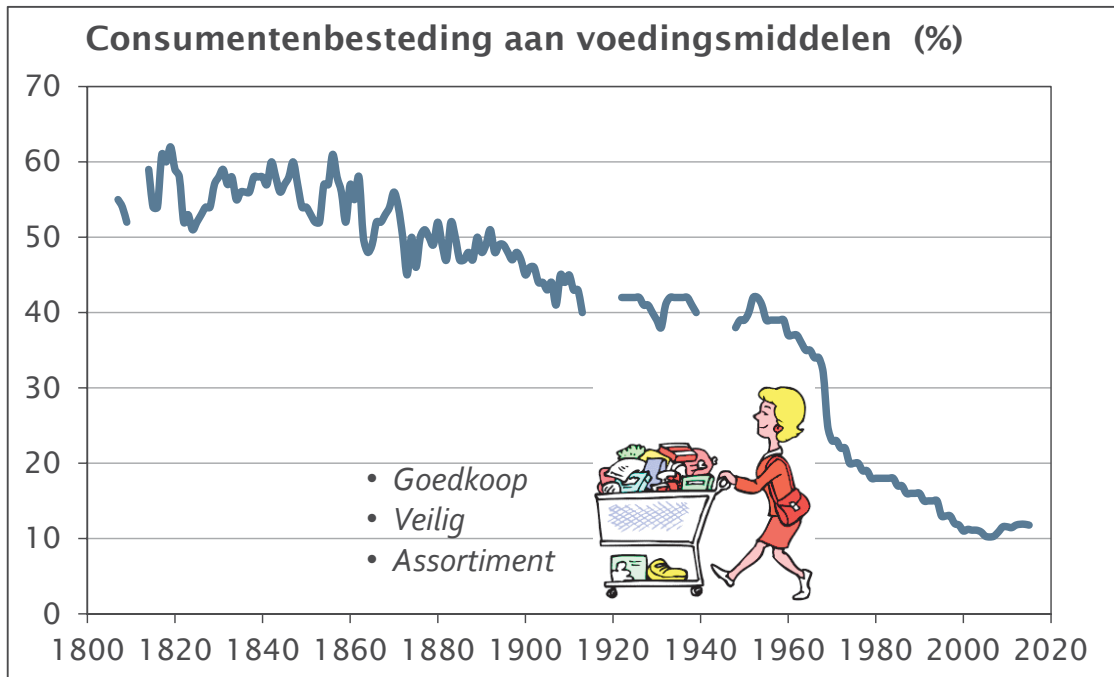

- Gemiddeld rendement negatief als gezinsarbeid wordt meegerekend

DIUL voor BBL | 030320

Bron PBL, LEI, 2013

De consument is spekkoper

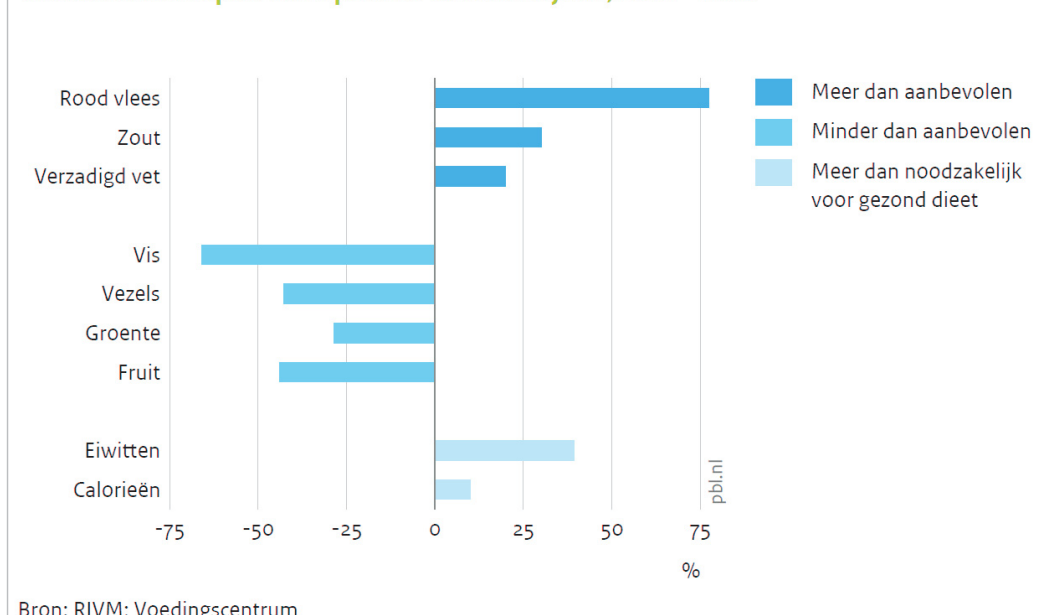

DIUL voor BBL | 030320

21

..... maar ook de verliezer

Voedselconsumptie ten opzichte van richtlijnen, 2012 – 2016

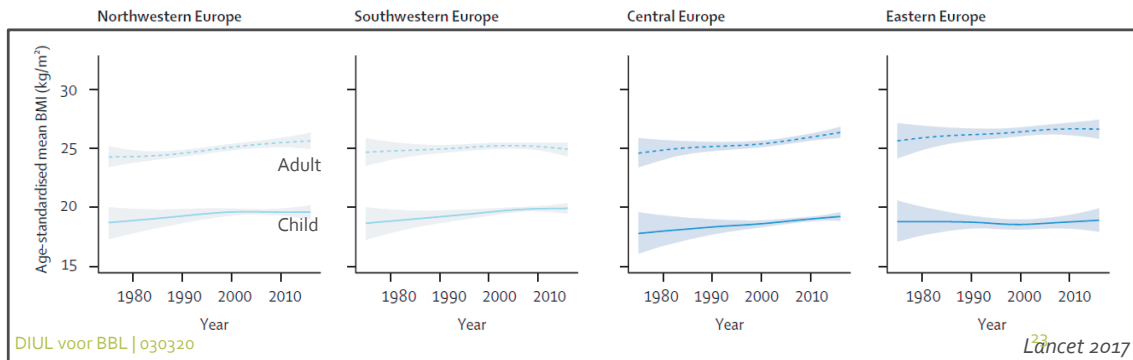
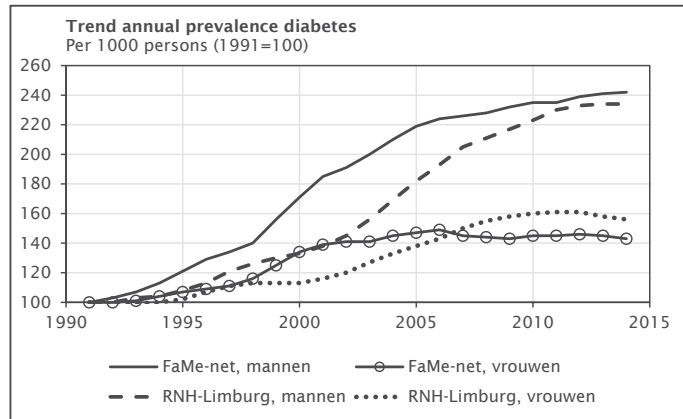
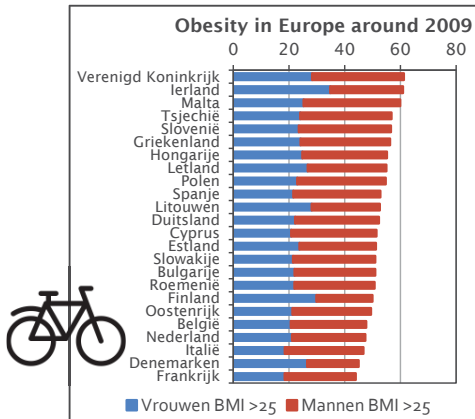
Gemiddeld eten Nederlanders niet volgens de richtlijnen voor gezonde voeding.

Bron PBL, 2019

DIUL voor BBL | 030320

22

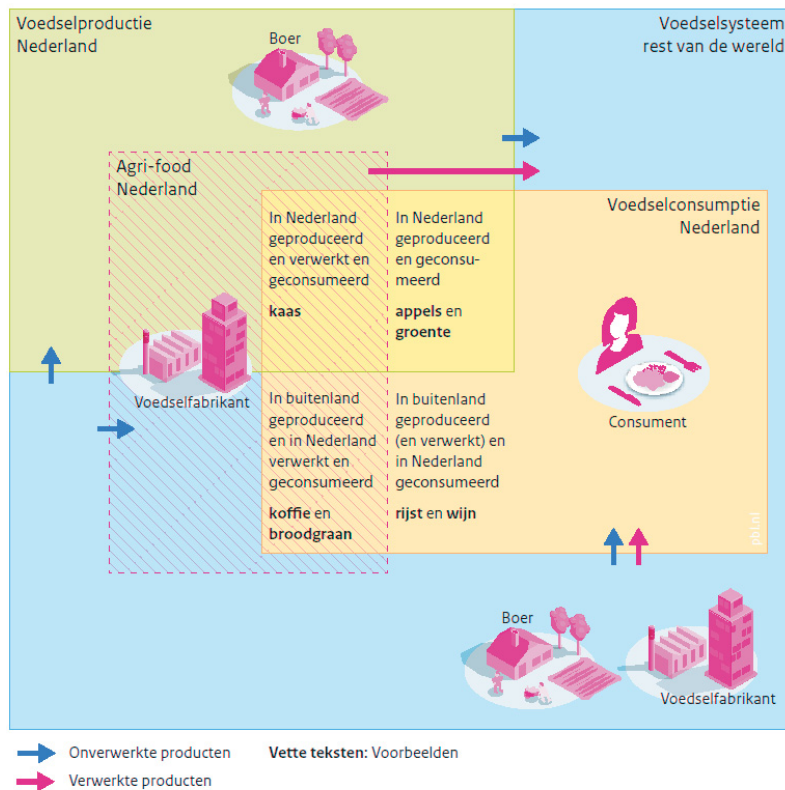
Te dik en veel suikerziekte

Waar komt ons voedsel vandaan en waar gaan de landbouw producten heen?

3/4 LB voor export
3/4 land buiten NL

Figuur 2.4
Overlap Nederlandse voedselproductie en Nederlandse voedselconsumptie

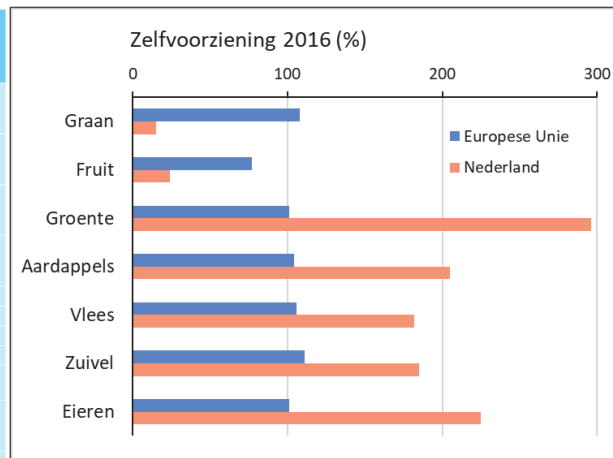

Nederland 2-3x zelfvoorzienend

Zelfvoorzieningsgraad voor enkele producten geproduceerd in Nederland

Sector	Zelfvoorzieningsgraad (aandeel primaire productie in binnenlands verbruik)	Aandeel import in binnenlands verbruik (per kg of L)	Import uit:
Vers rundvlees	68%	47%	Duitsland, België, Polen, Verenigd Koninkrijk, Ierland
Vers varkensvlees	330%	54%	Duitsland, België, Frankrijk, Polen, Denemarken
Vers pluimveevlees	167%	49%	Duitsland, Brazilië, België, Verenigd Koninkrijk, Thailand
Zuivel, waaronder:		68%	Duitsland, België, Denemarken, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk
melk	80%		
kaas	217%		
boter	277%		
wei	50%		
Wijn	0 ¹	100%	Frankrijk, Duitsland, Spanje, Chili, Italië
Bier	201%	32%	België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Verenigd Koninkrijk
Tarwe	21%	Onbekend	

Bron: (WUR 2017a)

Kotodziejczak 2018

Nederland voedt Europa – Duitsland, niet de wereld

DIUL voor BBL | 030320

25

Vragen tot zover?

DIUL voor BBL | 030320

26

Stysteemcrisis (meer dan stikstof)

- Veel milieu- en natuurdoelen onhaalbaar
- Boeren inkomens laag; fraudedruk
- Eenzijdige focus op economische efficiency
- Voedsel te goedkoop; gezonde voedselkeuzes te duur
- Obesitas en diabetes epidemie
- "Enge" risico's: zoönose, antibiotica resistentie
- Nederland absurd hoog aandeel in EU/wereld productie
- Landschapsverval, "Landschapspijn"
- Relatie & vertrouwen boer-burger-beleid kritisch

Technische en beleidsmatige deeloplossingen kosten veel energie en lossen systeemprobleem niet op

Vele verborgen kosten en baten landbouw niet op prijskaartje

	Intern	Extern
Baten	• Voedsel• Vezels• Biobrandstof• Natuurbeheer•	• Water beheer• Platteland• Bodembeheer•
Kosten	• Arbeid• Kapitaal• Inputs • Kunstmest• Veevoer• Pesticiden• Grond	• Milieuvervuiling (N, P,)• Broeikasgassen• Biodiversiteits verlies• Antibiotica resistentie• Bodemdegradatie•

Marktwerving faalt voor landbouw omdat externe kosten en baten onvoldoende worden meegenomen in prijskaartje

Veel ingangen voor duurzame toekomst landbouw, natuur, voedsel

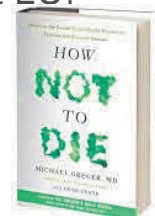
- Klimaatneutraal
- Voldoende biodiversiteit
- Gezonde, duurzame voedselkeuzes
- Sturing en regulering; wie en hoeveel
- Inkomens, vitaal platteland
- Grond voor andere functies; grondbeleid
- Technologie en innovatie
- Exportwaarde en nationale economie

Transitie nodig!

Barrières, gevestigde belangen, pad-afhankelijkheid

Enkele kernvragen voor transitie

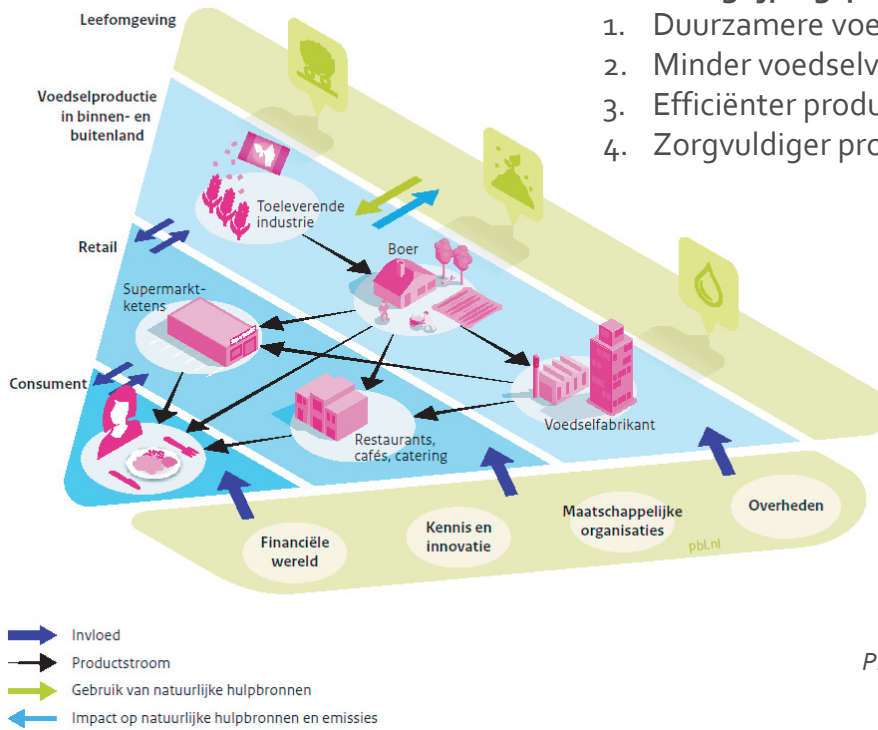
- Bijdrage agro-food aan **brede** welvaart burger en boer?
- Waarom maximale productie per hectare?
 - Helpt van het graan en de grond in de EU voor veevoer?
- Huidige omvang en intensiteit slim gebruik van potentie EU?
- Zijn dierlijke producten überhaupt nodig en gezond?
- Is weerstand tegen voedselbeleid terecht?
 - Recht op biefstuk vetzucht? Marketing ongezond of onduurzaam?
- Wat zijn de barrières voor anders eten en anders boeren?
 - Prisoner's dilemma; Van risico-mijding naar – risicodeling

Duurzaam is anders produceren èn consumeren!

Nederland voedselsysteem

Nederlands voedselsysteem van bord tot boer

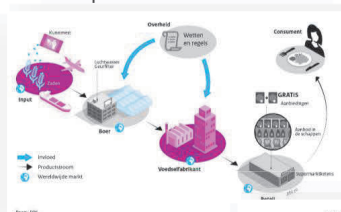
Vier aangrijpingspunten duurzamer:

1. Duurzamere voedselkeuzes
2. Minder voedselverspilling
3. Efficiënter produceren
4. Zorgvuldiger produceren

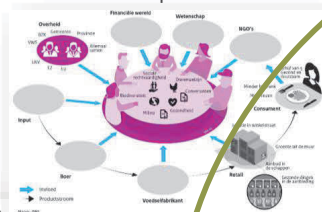
PBL 2019, Dagelijkse kost

Gedeeld toekomstbeeld Verschillende perspectieven

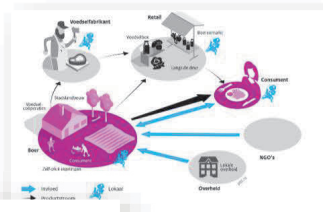
Voldoende en voordelig voedsel op de wereldmarkt

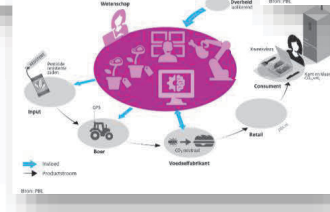
Integrale voedselpolitiek

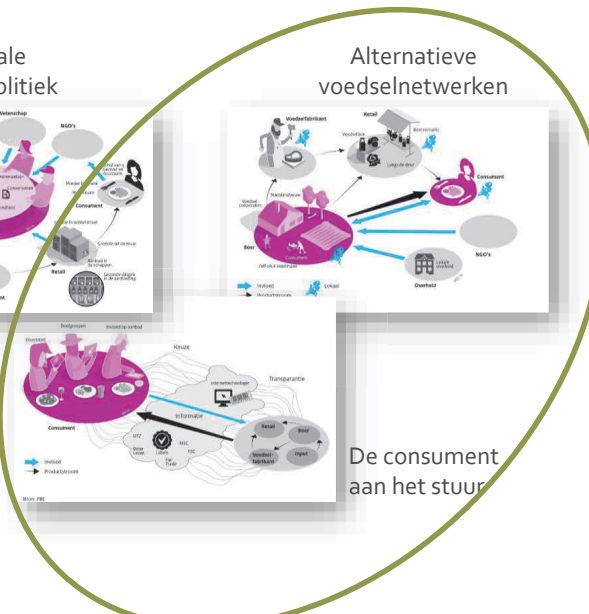
Alternatieve voedselnetwerken

Technologisch optimisme

De consument aan het stuur

Mogelijke toekomstbeelden

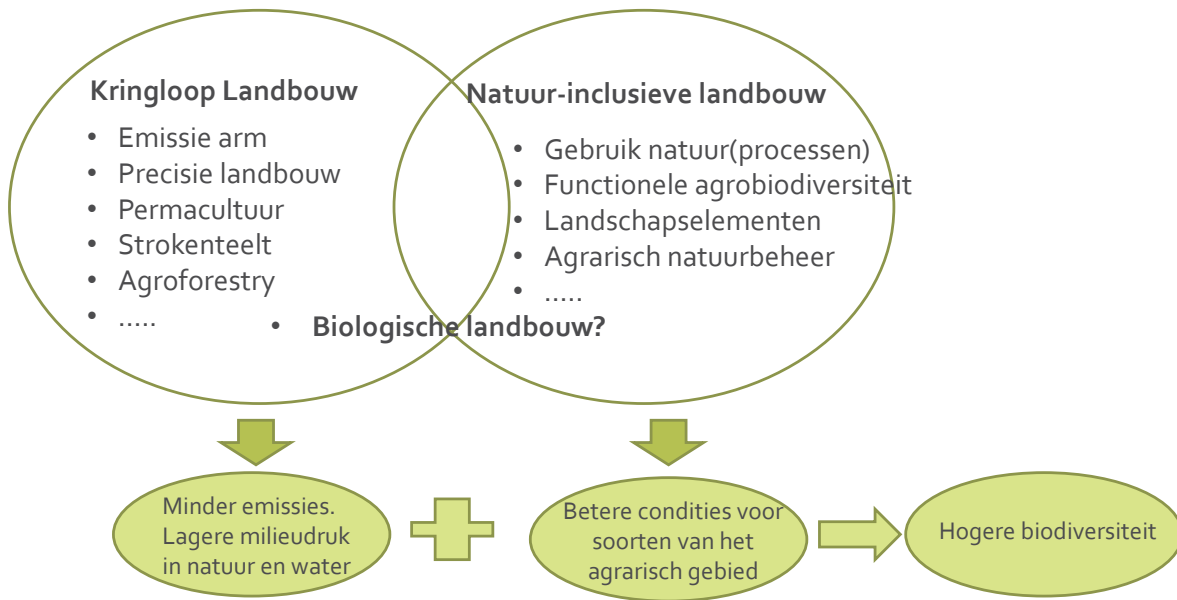
vanuit perspectieven en sturing

1. Marktpartijen aan het stuur:
 - Wereldmarkt; multinationals en technologie.
 2. Overheden aan het stuur:
 - integraal en internationaal voedselbeleid
 3. Consument aan het stuur:
 - andere voedselkeuzes, alternatieve voedselnetwerken
- Landbouw volgt voedselkeuzes en is prijsnemer
- **Waar zit het kringloop en natuur inclusief?**

LNV visie Kringloopsluiting - natuurinclusief

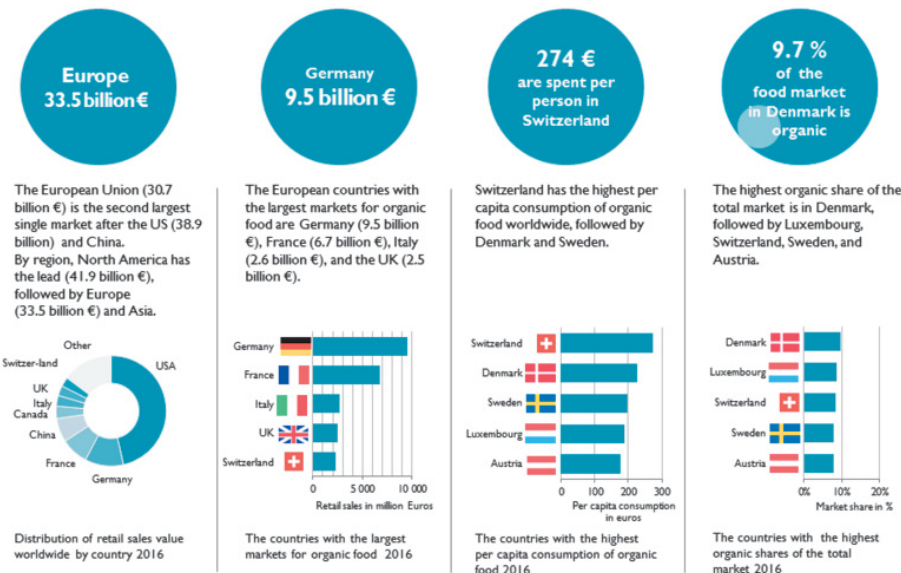
- **Kringlooplandbouw**
 - Ophoping van nutriënten en organische stof is natuurlijk proces, en niet bij voorbaat een probleem
 - LNV visie stelt geen concrete doelen
 - Welke schaal?
- **Natuurinclusief**
 - Meer biodiversiteit in bodem, op het bedrijf en in de omgeving
 - Centraal staat behoud van een robuust en weerbaar landbouwproductiesysteem; productie per hectare is afgeleide (Erisman & Slobbe 2019)
 - Agrarisch Natuurbeheer levert weinig biodiversiteitswinst. Subsidies dekken kosten zware beheerspakketten niet

LNV-visie: inspirerend, verbindend en behoorlijk vaag

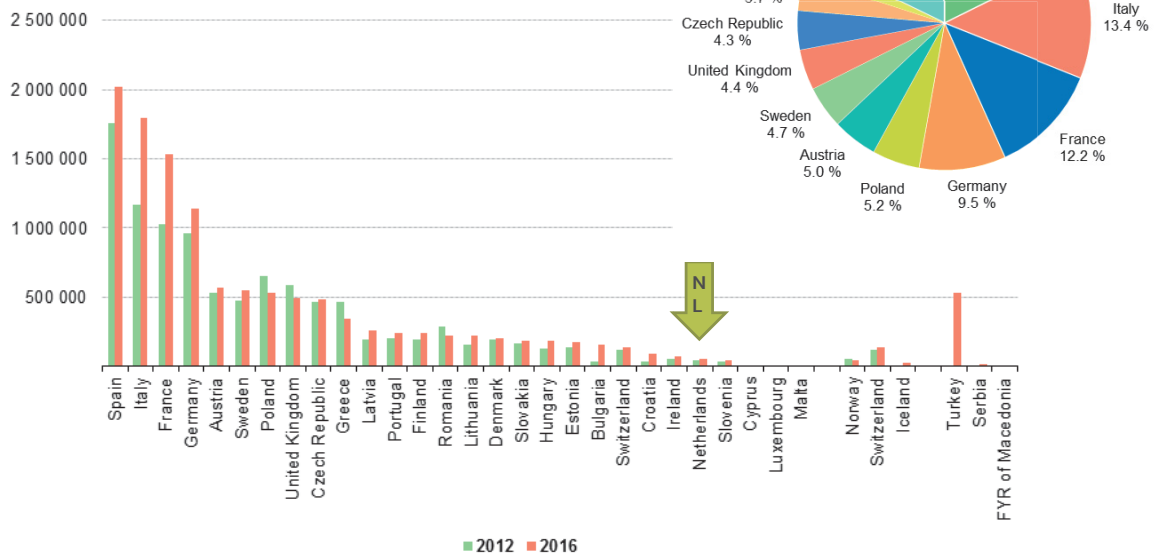
Nederland geen koploper biologisch

EUROPE: ORGANIC RETAIL SALES 2016

Source: FiBL survey 2018 www.organic-world.net

Areaal biologisch (ha) (incl. in omschakeling)

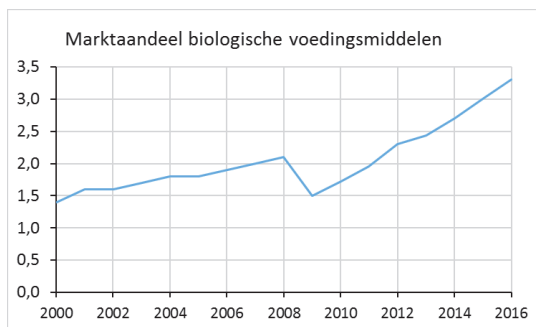

- Nederland kleine speler in Europa (3% NL landbouwareaal; tov EU 6%)

DIUL voor BBL | 030320

37
Bron Eurostat

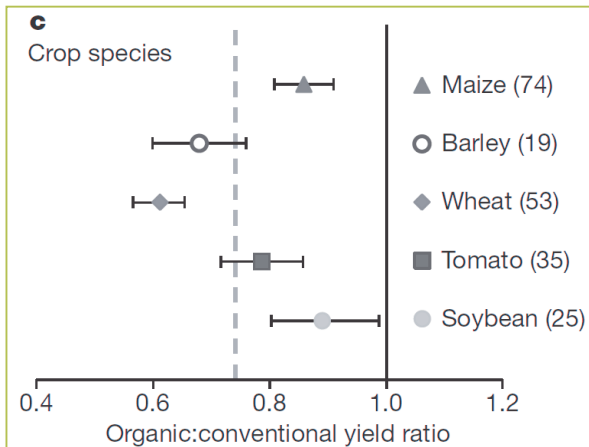
Marktaandeel groeit met 12% p jaar (sinds 2010); ook in de Biltstraat, maar ..

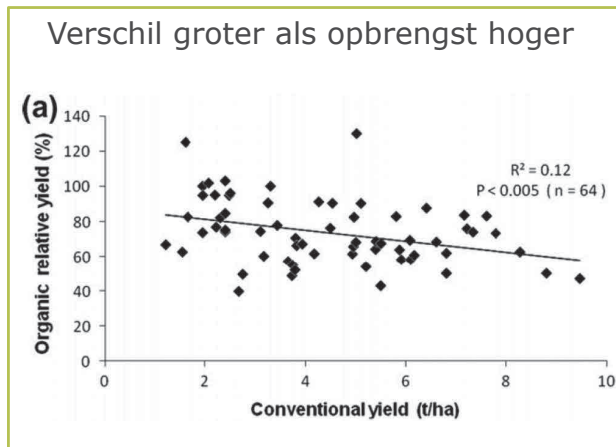
DIUL voor BBL | 030320

38

Opbrengstverschil gangbare versus biologische akkerbouw 25-50%

(Bron Seufert et al. 2012)

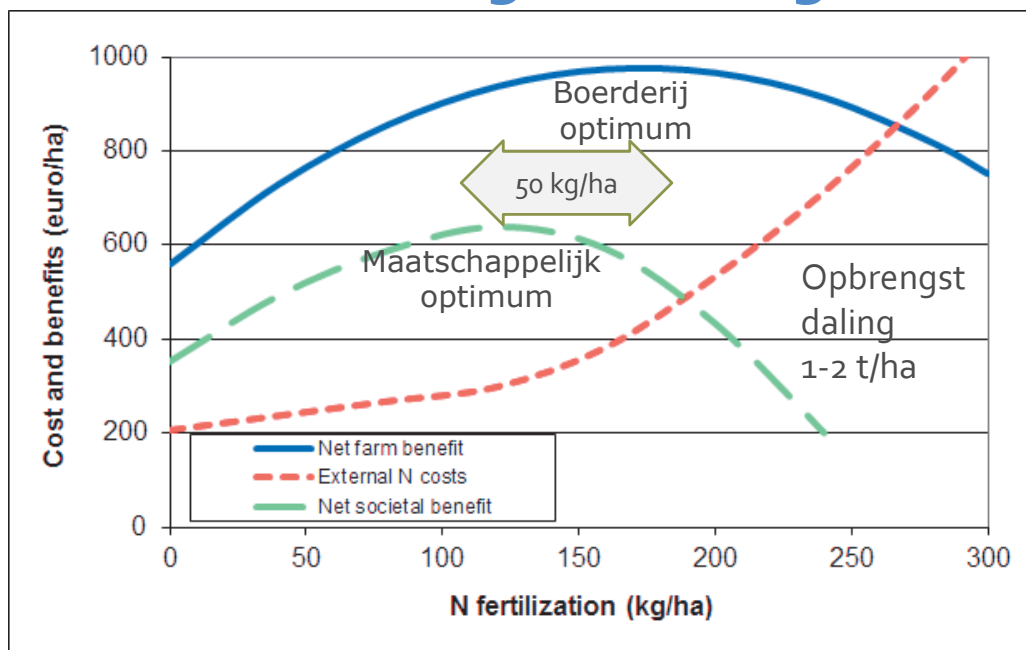

(Bron Ponti et al. 2012)

- Zonder effect "biologische werkwijze" is opbrengstverschil gelijk aan opbrengstverlies in braakjaar in vruchtwisseling, ca. 30%; (Schröder and Sørensen 2011)
- Effect op systeemniveau 35-45% (Planty Organic, Louis Bolk, 2018)
- Opbrengstverschil in biologische melkveehouderij kleiner dan in akkerbouw (door klaver, permanent gras; Offerman and Nieberg 2000)

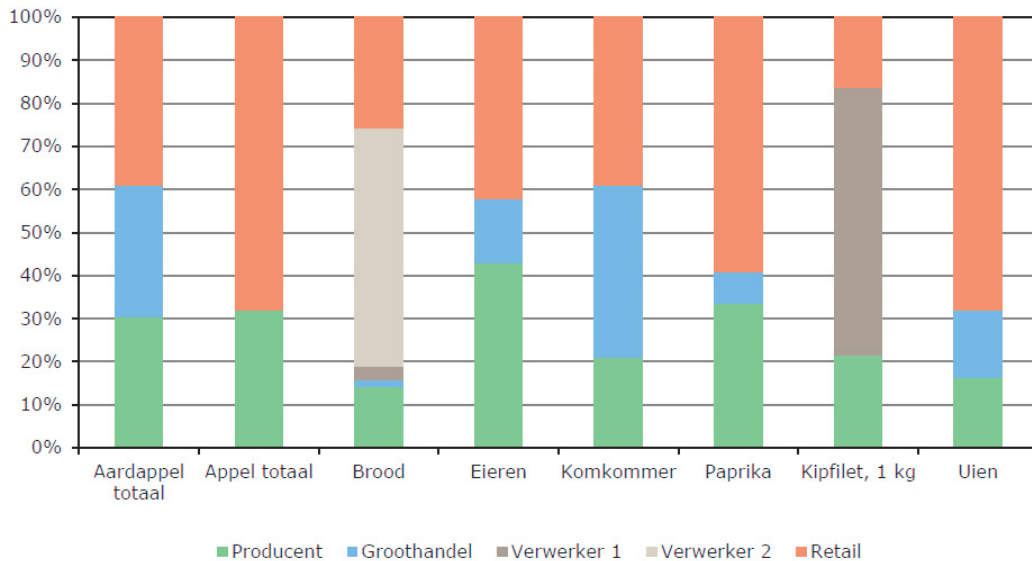
39

Optimale stikstofbemesting rekening houdend met maatschappelijke kosten stikstofvervuiling (schatting)

Tarwe
NW
Europa

Effect meerprijs boer voor consument + 10% voor boer → + 2-4% meer in winkel

Figuur 4.1 Verdeling van de consumenteneuro in de supermarkt over ketenpartijen
Bron: Baltussen et al. (2014)

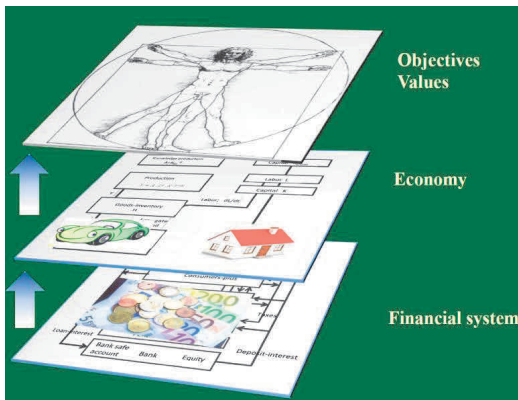
Conclusies biologisch

- In de geest van IFOAM, is het een systeemverandering**
 - Andere wijze van productie en consumptie en ketenorganisatie
 - Behoud rendement boer en landbeslag
- In de praktijk vaak geen systeemverandering**
 - Grootschalig, intensief, industrieel, gestuurd door retail (USA; Walmart)
 - Albert Hein en Jumbo winnen het waarschijnlijk van Odin, Fair Trade
 - SKAL certificeringseisen niet specifiek voor biodiversiteit
- Biologische principes belangrijker dan biologisch label**
 - Bodem en natuurlijke productiviteit centraal
 - Duurzaam extensief (minimaal kunstmest) misschien beter
 - Intensief biologisch soms vervuilender
- Niet te grote gezinsbedrijven**
 - Vakmanschap betekent "ken uw bodem, dier en gewas"
- In Nederland lijkt ruimte voor groei**
 - Tekort aan biologische dierlijke mest
- Mest- en ammoniakbeleid in biologische landbouw kan soepeler**
 - Kunnen zich geen verliezen van stikstof en fosfaat veroorloven

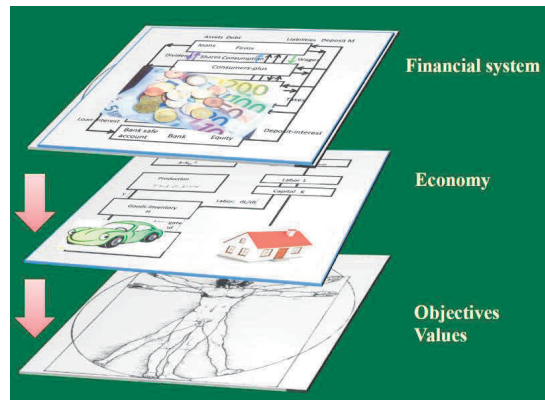
Systemfout nr 1: Wie dient wie?

Minder macht voor financieel systeem

Zoals het hoort

Zoals het is

DIUL voor BBL | 030320

Klaas van Egmond, 2017; Sustainability and food supply

Visie in Dit is uw Land

1. Landbouw en voedsel te belangrijk om over te laten aan de vrije markt en aandeelhouders retail en agro-food
2. Landbouw is meer een publieke dienst dan een economische sector
3. **Systeem verandering nodig:**
 - Macht en verantwoordelijk terug naar burger en consument
 - Boer en beheer productiesysteem (bodem) meer centraal
 - Structuurbeleid en voedselbeleid
4. **Boer is hoeder en voeder van "Ons land"**

DIUL voor BBL | 030320

44

Dit is uw land

Lees een fragment

Het einde van een boerenparadijs

De verborgen schade van een welvaarts wonder

Kunnen we gezonde voeding en een leefbaar platteland overlaten aan de vrije markt? Hoe is het mogelijk dat Nederland, in bezit van slechts 0,04 procent van alle mondiaal beschikbare landbouwgrond, de tweede exporteur ter wereld is?

De expansiedrift gaat ten koste van natuur, milieu en dierenwelzijn. De samenleving betaalt de prijs voor de intensieve Nederlandse manier van 'boeren'. Overdoses stikstof en ammoniak kosten ons miljarden. De staatskas is de lachende derde, maar intussen zit een fors deel van de boeren rond de armoedegrens, zo bleek na de opheffing van het melkquotum in 2015. Voorop eigenaren van splinternieuwe megastallen. Hoe kunnen we de wurggreep van het 'welvaarts wonder' doorbreken? Hoe ziet een eerlijke en gezonde landbouwsector er in 2050 uit?

In *Dit is uw land* komen boeren, burgers en buitenlui aan het woord; hun ervaringen worden onderbouwd door cijfers, grafieken en geschiedenislessen. Dit toegankelijk geschreven boek is interessant voor een ieder die begaan is met onze leefomgeving.

De pers over *Dit is uw land*

Luister **HIER** naar het interview bij *De Nieuwshow*.

Lees **HIER** het interview in *Boerderij*.

'De auteurs hebben hun betoog onderbouwd met feiten en cijfers. Ook positief is dat ze de ervaringen van burgers en boeren hebben opgenomen.'

NBD Biblion

'Wakker Dier of Varkens in Nood hadden het niet beter kunnen zeggen.'

Trouw

'Prima geschikt voor iedereen: over het succesverhaal dat ons de kop gaat kosten.' *De Volkskrant*

Hans van Grinsven en Kees

Kooman

Dit is uw land

320 pagina's

verschenen mei 2017

ISBN: 9789462970670

paperback € 21,50 **Bestel**

Te bestellen bij: <https://www.uitgeverijdekring.nl/dit-is-uw-land>
(of bol.com)